

FILMRENDEZŐNŐK A MAGYAR FILMBEN

A nők éve

VINCZE TERÉZ

A FILMGYÁRTÁS FÉRFIAS VILÁGÁBAN A RENDEZŐNŐK MÉG MINDIG KISEBBSÉGBEN VANNAK. A TAVALYI ÉV MAGYAR TRENDJE AZONBAN BIZTATÓBB.

Az idei megint egy olyan év, amikor nem volt női rendező, illetve nő rendezte film a legjobb rendezésre, illetve a legjobb film díjára jelöltek között az Oscar-versenyben (mint ahogy a Golden Globe, a Critics' Choice Awards, vagy a BAFTA sem talált jelölésre érdemes nőt a legjobb rendezés kategóriában idén). Pedig egyáltalán nem kellett volna nagyítóval keresni az érdemes versenyzőket, hiszen például filmjeikből a női és férfi szereplőket, vagy az adaptált forgatókönyvet érdemesnek találták Oscar-jelölésre, márpedig ahol kiváló alakítások vannak, ott gyanítani lehet, hogy a rendező se amatőr; és a kiváló forgatókönyv is azt sejteti, tán a film se olyan, aminek csak női kvóta esetén lehetne helye a legjobb filmek között...

Nincsen tehát új a nap alatt, a helyzet továbbra is ugyanolyan elkésztető, mint általában, és nem a fejlődésnek, hanem a vak szerencsének tudható be, amikor a különféle grémiumok hajlandók észrevenni legalább azt a kevés nőt, aki abból az eleve nem sokból, aki ebben a macsó szakmában lehetőséghez jutott, kiemelkedően teljesít.

A magyar helyzet annyiban hasonló, hogy a hosszabb távú trendeket tekintve nem beszélhetünk semmiféle fejlődésről a filmszakmában a női esélyek vonatkozásában – viszont jellemző, hogy itthon nem, vagy csak nagyon ritkán látunk olyan női rendezőt, aki ezt szóvá is teszi, mert tudja, hogy ezzel kockázatot vállal: efféle nyilatkozatokkal valószínűséggel tovább rontaná saját esélyeit a szakmában. Az én filmhez jutási esélyemet viszont semmi nem fenyegeti, úgyhogy nyugodtan megírhatom helyettük is, hogy nincs ez így rendben.

Évtizedek óta számolgom a női rendezők részvételi arányát a magyar játé-

filmkészítésben, és hosszútávon is igaz, hogy a filmszakmában a plafon érték a rejtélyesen stabil tíz százalék környékén ragadt be – ez a szám egyébként megegyezik a vonatkozó hollywoodi statisztikával. 1990 óta közel 600 magyar nagyjátékfilm készült, ebből 64 esetben volt nő a rendező. (Valamivel jobban állunk, ha azt nézzük, hogy körülbelül hány film mesél női történetet; vannak évtizedek, amikor akár a tizenhét százalékot is eléri ez az arány.)

Tehát amikor azt írom, hogy 2018 a nők éve volt a magyar filmben, akkor egy olyan kivételes évet ünnepek, amikor – bár a pusztán számok nem mutatnak drasztikus javulást: a 2018-ban bemutatott 27 egész estés fikciós filmből háromnak volt a rendezője nő, egynek pedig társrendezője – a kiemelkedő teljesítményeket számba véve igen látványos a nők jelenléte.

„Valós női tapasztalatok sűrítménye”

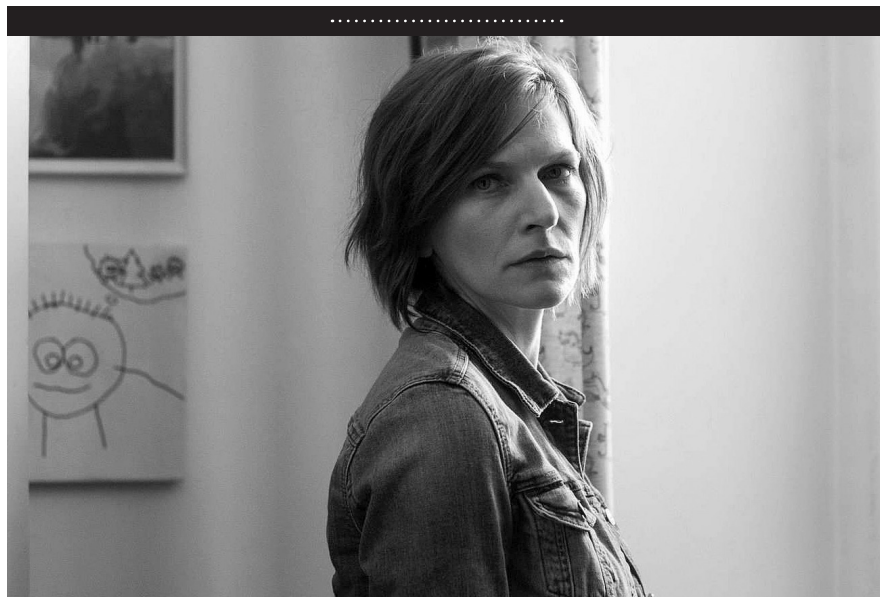
(Szilágyi Zsófia: Egy nap – Szamosi Zsófia)

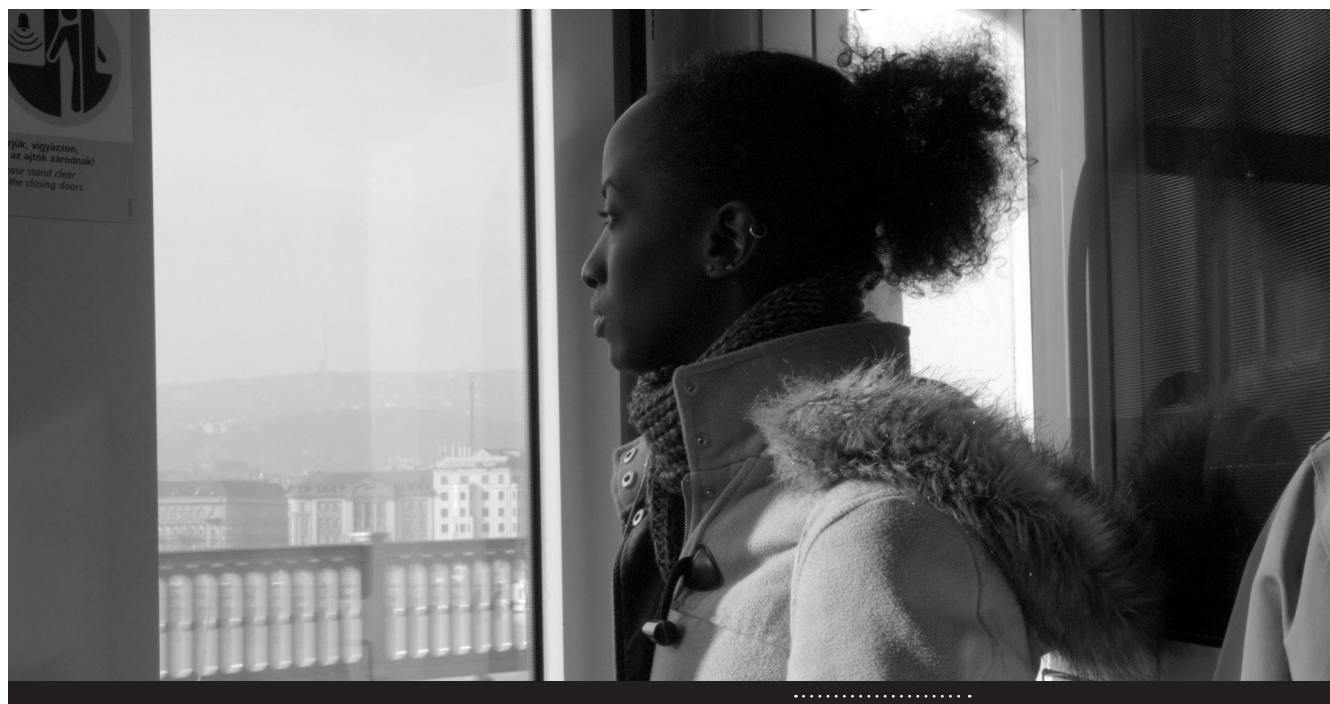
A helyzet különlegességére akkor figyeltem fel, amikor a minden év elején a filmkritikusok által megrendezett dívjátára készültem, ahol az előző évben bemutatott magyar filmtermést tekintjük át és döntünk a Magyar Filmkritikusok Díja nyerteseiről.

Különösen szembetűnő volt, hogy milyen mértékben uralják a női alkotók és a női történetek minden kategóriában (játékfilm, rövidfilm, dokumentumfilm, animációs film) azokat a filmeket, melyek a díjak vonatkozásában a legkiemelkedőbb, díjazásra leginkább esélyes 3-4 alkotás közé kerültek.

Kétségtelen, hogy a tavalyi év termésének fő hangsúlyát Szilágyi Zsófia lenyűgöző első filmje, az *Egy nap* tette ki. A Magyar Nemzeti Filmalap Inkubátor programjának támogatásával megvalósult filmről hamar kiderült, hogy a filmkritikusok mondhatni vita nélkül egyetértettek abban, hogy ez a film „az év filmje”. Ez a mű számos szempontból és a kifejezés legjobb értelmében „női film”. A forgatókönyv (Szilágyi Zsófia és Mán-Várhegyi Réka munkája) jól érzékelhetően valós női tapasztalatok sűrítménye, mely olyan fantasztikus arányérzékkel van összerakva, hogy miközben valami nagyon általánosról beszél, ami- ben rengetegen ismernek rá magukra, mégis az egyedi, lüktetően valóságos apró részletek teszik magávalragadóvá.

A filmnek sajátos lélegzése, áramlása és ritmusa van, mely egyértelműen a rendező tehetségének lenyomata. Lenyűgöző, ahogy a színé-

szeiből, köztük a gyerekszereplőkből, elővárásolja azt a keresetlen közvetlenséget, amivel a jelenetek szinte a bőrünkig hatolnak. Ez a film iskolapéldája annak, miként teremti a rendezői munka, a rendezői vízió a fantasztikus színészi alakítást. Szamosi Zsófia tökéletes alkotótársa lett Szilágyinak ebben a munkában, és megérdemelten kapta meg a legjobb női alakítás díját ezért a filmért.

Azon, hogy Goda Krisztina bevált receptből (egy nagysikerű olasz film remake-jeként) a tavalyi évben is készített egy sikeres, megbízható minőségű szórakoztató filmet (*BÚÉK*), nem vagyunk meglepődve. Ennek a szegmensnek Goda fontos pillére a magyar filmkészítésben, valójában a férfiak közt is kevés rendezőt tudnék mondani, aki – a közönségikert és a szakmai minőséget tekintve egyaránt – ilyen megbízhatóan tud tömegszórakoztatásra szánt produkciót előállítani. Az ő példája számomra annak igazolása, hogy mennyire természetes dolognak kellene lennie annak, hogy nők állnak a kamera mögött a nagy költségvetésű, populáris produkciókban.

A tavalyi év harmadik női rendezésű filmje Nagypál Orsi saját forgatókönyvéből készített romantikus komédiája, a *Nyitva*. Kiváló példája annak, hogyan lehet saját és tökéletesen életszagú alapanyagból színvonalas szórakoztató filmet készíteni. A kisebb nevek, a kevesebb reklámfelhajtás eleve elzárják az ilyen

produkciókat a határozottan tömegfilmként pozicionált darabok nézőszámaitól, de a *Nyitva* 55 000 nézője így is magáért beszél. Ez a valós élethelyzeteket szórakoztatóan, de igényesen feldolgozó filmtípus az, aminek véleményem szerint az erős derékhadat kellene képviselnie a magyar filmgyártásban, ami jó eséllyel tarthatná nyitva a közönség érdeklődését általában a magyar filmekre – a *Nyitva* tanúsága szerint a női alkotók erre a kihívásra is készen állnak.

A negyedik film, melyben társalkotóként vett részt nő, a *The Rub* című, egészestés kísérleti film, Máté Bori és Lichter Péter alkotása. Amellett, hogy a *The Rub* rendkívül izgalmas, valóban kísérleti mű, és jelzi, hogy természetesen a kísérleti filmben is jelen vannak a női alkotók, lehetőséget ad kitérőt tenni egy érdekes tendenciára. E trend jelentőségének és méreteinek felismerésére is éppen a 2018-as filmes számvetés irányította rá a figyelmemet. 2018-ban ugyanis 27 egészestés, fikciós film készült, ebből 7 teljességgel a rendszeren kívül: vagyis a Magyar Nemzeti Filmalap vagy a Média Mecénatúra Program támogatása nélkül – ezek közé tartozik a *The Rub* is. Kicsit utánaszámolva az is kiderült, hogy 2010, a Magyar Mozgókép Közalapítvány főlészámolása óta, közel 30 egészestés fikciós produkció készült a hiva-

„Sajátos női hangon szólnak meg”

(Zurbó Dorottya: Könnyű leckék – Kafiya Said Mahdi)

talos támogatási szisztémán kívül, vagyis virtigli független filmes kultúra van (újra)születőben körülöttünk. S hogy ezek a sokszor minimális költségvetéssel, közösségi finanszírozásban,

ingyenmunkával készített produkciók korántsem feltétlenül jelentenek nézhetetlen amatőrizmust, arra szintén az idei év szolgáltatott látványos példát. A Magyar Filmkritikusok Díját a legjobb első film és a legjobb forgatókönyv kategóriában Schwechtje Mihály *Remélem legközelebb sikerül meghalnod* című, a hivatalos támogatási rendszeren kívül készült filmje kapta.

A rövid fikciós kategóriában is tehetséges nők és izgalmasan megformált női történetek jellemezték az idei élményszőnyt. A filmkritikusok díját Kovács István *Ostrom* című munkája nyerte, melyben egy nő nagy drámai erővel bemutatott sorsát követjük a szerb háború viszonyosságainak idején. De emlékezetes darabja a tavalyi év rövidfilmes mezőnyének Vermes Dorka *Anyák napja* című munkája is, mely egy leszbikus pár, és az őket egyikük anyjához fűző viszonyának érzékeny és vizuálisan is emlékezetesen megformált feldolgozása.

Az animációs filmek kategóriájában kifejezetten elmondhatjuk, hogy az utóbbi évek egyértelműen a női alkotók látványos sikereiről tanúskodnak. A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem

animáció szakáról kikerülő hölgyeknek már egyenesen bérlete van a világ legjelentősebb filmes seregszemléire. 2014 óta Bucsai Réka valamennyi filmje a Berlini Filmfesztivál rövidfilmes versenyprogramjában debütált (*Symphony no. 42*, *Love*, *Solar Walk*), Tóth Luca *Superbia* című filmje a Cannes-i Kritikusok Hetén mutatkozhatott be 2016-ban, 2019-ben pedig két magyar animációs film is szerepelt Berlinben: Tóth Luca *Lidérc úr*, és Buda Anna Flóra MOMÉ-s diplomafilmje, az *Entrópia*. Ezért aztán az animációs filmek kategóriájának díjvitája lassan felzárkózik nehézségben a másik jellemzően nehéz kategória, a legjobb operatőr cím eldöntéséért vívott küzdelem mellé. Ezekben a kategóriákban rendre olyanok csúsznak le a filmkritikus-díjról, akiknek teljesítménye A-kategóriás világversenyeken is versenyben van. Idén a filmkritikusok díját az animációs filmek kategóriában Traub Viktória *Selők és rinocéroszok* című munkája kapta. (Különdíjat kapott Milorad Kristić egész estés, animációs *tour de force*-a, a *Ruben Brandt, a gyűjtő*.) De kiemelésre és díjra is érdemes lehetett volna Láng Orsolya *Szezon után*, vagy Varga Tímea *Még nem* című munkája is. Teljesen eltérő világok és víziók, magával ragadó hangulatok és izgalmas témák – fantasztikus színvonalú a kortárs magyar animáció.

A dokumentumfilm-készítés az a műfaj, melyről hosszabb távon is elmondható, hogy benne mindig komoly súllyal – legalábbis a játék-

filmgyártásánál feltétlen komolyabban – voltak jelen a női alkotók. Az olcsóbb, kevesebb pénzügyi rizikóval járó műfajban könnyebben jutottak-jutnak lehetőséghez a nők világszerte.

A tavalyi év terméséből szeretném kiemelni egyik személyes kedvencemet, Halász Glória *Három tánc* című filmjét, mely a Magyar Táncművészeti Egyetem három, életkorban egymástól nagyon eltérő fiú növendékének karrierjét követi nyomon hosszabb időn keresztül. A film szemléletes példája, hogyan lehet szórakoztató dokumentumfilmet készíteni, amiben ugyanakkor persze komoly tételek vannak, emberi sorsok bomlanak ki a szemünk előtt. A táncnak köszönhetően óriási a szórakoztató potenciál ebben a témában. Halász Glória pedig a zenés-táncos szórakoztató filmműfajok hagyományát is szem előtt tartva bontja ki a karrier- és felnövesztés történetben rejlő lehetőségeket, és alkotja meg saját dokumentumfilmes *Flashdance*-verzióját. A filmet a mozik is játszották, de biztos vagyok benne, hogy nem jutott el annyi nézőhöz, mint amennyit feltétlen megérdemelt volna az ifjú táncosok izgalmas és szórakoztató története.

A filmkritikusoktól a dokumentumfilmes kategória fődíját idén Zurbó Dorottya *Könnyű leckék* című darabja kapta, mely bizonyos értelemben megkoronázása mindannak, amit eddig a nők évről írtam. Zurbó első, társrendezőként jegyzett filmje, a *Monostor gyermekei* már világosan jelezte, hogy különös érzékenységű, sajátos

látásmódú alkotóval van dolgunk, akitől izgalmas darabokat remélhetünk majd a későbbiekben is. Viszonylag hamar vissza is igazolta a várakozásokat, hiszen a *Könnyű leckék* egyáltalán nem könnyű feladatra vállalkozik, amikor a menekülthisztéria kellős közepén próbál kliséktől, a propaganda leegyszerűsítéseitől és torzításaitól legyalult szellemi környezetben érzékenyen és részletgazdagon beszélni egy korántsem mindennapi fiatal migráns lány hétköznapi küzdelmeiről és nem éppen hétköznapi nehézségeiről. Zurbó filmje több szinten szól arról, hogyan lehet hangot találni, hangot adni azoknak, akiktől a nyilvános megszólalás talán leginkább el van zárva, akik láthatatlanul és hangtalanul szenvednek el mindazt, ami a lehető leghangosabban harsog a propagandában, a nyilvános hangulatkeltésben. Zurbó lehetőséget ad hősének, hogy megszólaljon, hogy artikulálja a saját történetét, a saját hangján.

Ekképpen e film egyfajta szimbóluma is mindannak, ami miatt fontosnak tartom itt kiemelni a női alkotók eredményeire koncentrálni beszélni a tavalyi év filmterméséről. A leghatározottabban úgy érzem, hogy ezek a nők által készített munkák sajátos, „női” hangon szólalnak meg, és hogy sokkal szegényebb lesz a filmkultúránk, szegényebbek leszünk mi nézők attól, ha a hangoknak ezt a spektrumát csak alig-alig vagy nagyon ritkán hallhatjuk. Remélem, hogy a 2018-as év nem kivétel lesz a magyar filmben, hanem az új standard a női hang erejét tekintve. •

„Eltérő világok és víziók”

(Buda Flóra Anna: *Entrópia*)

